

लघुउद्योग उभारणीची पूर्वतयारी

प्रा. दीपक ताटपुजे

भारतीय औद्योगिक क्षेत्रात लघुउद्योगांचे योगदान लक्षणीय आहे. या लघुउद्योग क्षेत्राच्या विकासासाठी आजपर्यंत विशेष सवलती, प्रोत्साहन योजना राबवल्या गेल्या आहेत. मात्र खुल्या अर्थव्यवस्थेमुळे बाजारपेठेत स्पर्धा वाढणार आहे. यामुळेच नवीन लघुउद्योग उभारणी करताना उद्योजकाने बाजारपेठेचा अभ्यास करताना काही प्राथमिक गोष्टींची माहिती घेणे आवश्यक आहे.....

स्थानिक गरजांनुसार पारंपारिक उद्योगांमध्ये आमूलाग्र बदल आजच्या काळाची प्राथमिक गरज बनली आहे. ग्रामीण भागात नव्याने सुरू होणाऱ्या उद्योगांना त्यांची तांत्रिक क्षमता आणि व्यवस्थापनाचे कौशल्य या दोन गोष्टी प्रामुख्याने आत्मसात करणे अत्यावश्यक आहे.

खुल्या अर्थव्यवस्थेमध्ये निर्माण होणाऱ्या तीव्र स्पर्धेमध्ये टिकून राहण्यासाठी उद्योगाची उत्पादीत वस्तु अथवा सेव ही गुणवत्ताधारक असलीच पाहिजे. यासाठी उद्योजकाकडे तांत्रिक शिक्षण असणे गरजेचे झाले आहे.

यांत्रिकीकरण, मनुष्यबळ, कुशल वर्गाची आवश्यकता यांचे यथायोग्य नियोजन करण्यासाठी उद्योजकाला “स्वयंरोजगार प्रशिक्षण” आवश्यक असते. या प्रशिक्षणामध्ये उद्योजकास प्रामुख्याने खालील महत्वाच्या प्राथमिक गोष्टींची माहिती मिळते.

१. बाजारपेठेची सद्यस्थिती आणि त्यावरून निवड केलेल्या उद्योगाचे भवितव्य.
२. भांडवल उभारणीसाठी विविध शासकीय-अशासकीय संस्थांच्या कर्ज-अनुदान योजना.
३. स्वयंरोजगार निर्मातीसाठीची कायदेशीर प्रक्रिया.
४. लघुउद्योग नोंदणी-पध्दती
५. तांत्रिक सल्ला, व्यवस्थापन सल्ला उपलब्धी.
६. विविध कर-पध्दतींची माहिती.
७. व्यावसायिकांचे अनुभव.
८. वित्तीय-विकास संस्थांचे सहकार्य-पध्दती.
९. प्रकल्प अहवाल तयार करून विश्लेषण करणे आदी.

अशा प्रकारच्या उद्योग प्रशिक्षणामुळे युवकांना उद्योग प्रवण होण्यासाठी निश्चित प्रकारची दिशा प्राप्त झाल्याने उद्योग निर्मातीसाठी खर्च होणारा वेळ, पैशाचा अपव्यय यांची तीव्रता कमी होते.

उद्योगाचे भवितव्य ठरवताना उत्पादीत वस्तु आणि त्या वस्तुच्या विक्रीसाठी बाजारपेठेतील स्पर्धा यांचे विश्लेषण करताना विविध मुद्दे विचारा घेणे आवश्यक आहे. त्यामध्ये प्रामुख्याने १) नवीन प्रकारची उत्पादनक्षम वस्तु २) अन्य उत्पादीत वस्तु आणि संकल्पित उत्पादनक्षम वस्तु यांचे तुलनात्मक विश्लेषण ३) उत्पादन विकास प्रक्रिया ४) उत्पादन “चाचणी - विक्री” वदारे प्राप्त प्रतिक्रिया आदींचा समावेश होतो.

बाजारपेठेची निवड प्रक्रिया सातत्याने बदलती असते. त्यामध्ये वाढणारी लोकसंख्या, खरेदी-क्षमता, राहणीमान स्तरावर होणारे बदल फॅशनचा परिणाम यांचा विचार उत्पादीत वस्तु निवडीच्यावेळी प्राधान्याने होणे आवश्यक आहे.

लघुउद्योगाचे कायदेशीर अस्तित्वासाठी उद्योजकाने स्वयंरोजगार सुरू करण्यापूर्वी ‘जिल्हा उद्योग केंद्रामध्ये’ तात्पुरता

नोंदणी क्रमांक घेतल्यामुळे या उद्योग उभारणीसाठी अन्य परवाने घेण्याची प्रक्रिया सोपी आणि सहज होते. ही नोंदणी करण्यासाठी विहित नमुन्यातील अर्ज आणि प्रतिज्ञापत्र हे 'जिल्हा उद्योग केंद्राकडे' देणे आवश्यक असते. ही नोंदणी केल्यानंतर पाच वर्षे मुदतीपर्यंत उद्योग उभारणी करता येते.

उद्योग उभारणीनंतर मात्र लघुउद्योगाची कायम नोंदणी याच कार्यालयामध्ये अशाच पध्दतीने करतात. शासनाच्या विविध सवलतींचा लघुउद्योगाला मिळणारा लाभ हा या प्रकारची नोंदणी असल्याशिवाय मिळत नाही.

सेवा, वितरण, व्यापार आदी प्रकारच्या व्यवसायासाठी शॉप अँड एस्टॅब्लिशमेंट अॅक्ट अंतर्गत नगरपालिका हद्दीतील व्यावसाईकांनी सहाय्यक आयुक्त यांचे कार्यालयामध्ये नोंदणी करणे आवश्यक आहे. तसेच ग्रामपंचायत हद्दीमधील व्यावसाईकांनी ग्रामपंचायतीकडून ही परवाना घेणे आवश्यक आहे. अशाप्रकारची नोंदणी व्यावसायिकाने व्यवसाय सुरू झाल्यानंतर तीस दिवसांचे आत घेणे बंधनकारक आहे. अन्यथा त्यावर दंडाची आकारणी होते. या नोंदणीसाठी व्यवसायाच्या जागेचा पुरावा, नोकर वर्गाचे स्वरूप आणि संख्या, सुट्टीचा वार, व्यवसायाची वेळ आदी माहिती देणे आवश्यक असते.

या नोंदणीशिवाय व्यवसायाच्या स्वरूपावरून अन्य प्रकारच्या नोंदणी करणे आवश्यक असते. तसेच प्रत्येक व्यवसायासाठी व्यवसाय कर (प्रोफेशन टॅक्स), विक्री-कर (सेल्स टॅक्स), प्राप्तीकर (इन्कम टॅक्स), सेवा कर (सर्व्हिस टॅक्स) आदी प्रकारच्या कर नोंदणीची माहिती उद्योजकाने घेणे आवश्यक आहे.

या उद्योग उभारणीच्या काळात युवकांनी जे उद्योजक व्यवसायात यशस्वी झाले आहेत. तसेच अयशस्वी झाले आहेत त्यांचे बरोबर या सर्व प्रक्रियांविषयी कायम सुसंवाद ठेवावा यामुळे आपल्या कार्यात येणाऱ्या अडथळ्यांवर तसेच अडचणींवर मात करण्यासाठी योग्य दिशा मिळू शकते.

युवकांनी उद्योग-प्रवण होण्यासाठी उभारणीच्या काळात घ्यावयाची प्राथमिक माहिती या लेखात दिली आहे. या बरोबरच उद्योजकाने कच्चा माल, वित्तीय संस्थांचे धोरणात्मक निर्णय, कामगार कायदे, औद्योगिक घडामोडी आणि प्रवाह यांची अद्ययावत माहिती घेणे व्यवसाय वाढीसाठी आवश्यक आहे. अशाच प्रकारची माहिती यापुढील लेखांमध्ये देण्याचा प्रयत्न राहिल. यामुळे उद्योजकाला आपल्या व्यवसायाला पूरक निर्णय घेणे शक्य होईल असा विश्वास वाटतो.